

TERESA SAN ROMAN

SOBRE L'OBJECTE I EL MÈTODE DE L'ANTROPOLOGIA

Entenc l'objecte de l'antropologia com l'explicació de problemes plantejats sobre la cultura humana, tant a nivell etnogràfic com general. De forma més específica, implica el descobriment d'universals humans i de les relacions constants entre fenòmens culturals.

Cal aclarir alguns punts. No he esmentat els pobles primitius ni he indicat que la descripció etnogràfica sigui objecte de l'antropologia, ni he parlat de cultura humana. Globalment, com a finalitat. Tot això ha estat intencionat.

La cultura humana és quelcom massa ampli per a ésser objecte d'estudi. Ens plantegem preguntes sobre ella i l'objecte de l'antropologia és contestar-les científicament. És impossible experimentar, i ni tan sols imaginar, la totalitat cultural en tota la seva gamma de possibilitats. D'altra banda, no entenc que la descripció sigui una finalitat, sinó més aviat un mitjà per a plantejar-se preguntes i donar explicacions.

Sóc conscient que en el meu propi treball sobre els gitanos hi ha incomparablement més de descripció que d'explicació.¹ Però

1. Després de quasi quatre anys de treball de camp antropològic entre gitanos de les perifèries de Barcelona i Madrid al 1972 i fins al 1974, vaig tornar dins un equip interdisciplinari per a fer treball de camp sociològic amb un projecte que sortia d'algunes de les hipòtesis generades en el període anterior. El primer es recull especialment a *Vecinos gitanos*, Akal Ed., 1976, i el segon a GIEMS, «Gitanos al encuentro de la ciudad», *Cuadernos para el Diálogo*, 1975.

això no vol dir que entengui la descripció com a resultat final de la tasca de l'antropòleg. Només una d'elles, i necessària per a cert tipus d'explicacions. Tornaré sobre aquest punt més endavant. Els primitius. Canviaria amb gust el terme per «els colonitzats», perquè és sobre aquests pobles sobre els que s'ha assentat l'estudi en gran part. En les definicions de l'objecte de l'antropologia, els pobles primitius apareixen com un camp sovint exclusiu, i preferent en altres casos, de la tradició etnològica. No obstant això, crec que es podria apellar a eixa tradició com a argument per a cenyir el camp de la disciplina a aquests pobles exclusivament. I això per diverses raons. Existeix, de fet, una altra tradició, encara que més recent, que no puc ignorar, en la qual les societats complexes són també objecte:

a) Reductes primitius al si de societats complexes. Es tracta de certes zones rurals, grups ètnics marginats, etc., que es pensen aptes per a ésser abordats des de la metodologia tradicional (treball de camp prolongat, observació participant i mètode comparatiu).

b) Problemes de modernització, en els que l'antropòleg pot utilitzar el seu bagatge conceptual i coneixement etnogràfic per a explicar els canvis culturals que experimenten els pobles immersos en la transformació (emigració, conseqüències de la reconversió laboral, de la urbanització, etc.; sobre institucions, creences i valors de la cultura d'origen).

c) Estudis de població en zones plenament situades en la complexitat, però que d'alguna manera representen certs límits que permeten, o es pensa que permeten, l'aplicació dels mètodes tradicionals (barris, fàbriques, etc.). En aquest cas, com sovint en l'anterior, és molt usual fer servir a més tècniques provinents d'altres disciplines, especialment de la sociologia i la psicologia de grup.

d) Estudis de quasi-grups, xarxes, conjunts d'acció, etc., que apliquen un nou tractament metodològic, però segueixen assentant-se sobre una perspectiva holística, posant en relació els ordres estatals, regionals, locals.

Però, d'altra banda, la justificació per a ultrapassar el camp del primitiu sembla situar-se, per regla general, en la desaparició de l'objecte: no hi ha primitius, o quasi no en queden. Ja no hi

ha tanta diferència entre estudiar relacions entre fenòmens culturals a l'Àfrica o a Europa.

No obstant això, penso que la necessitat de portar el camp de l'estudi de l'antropologia també a les societats complexes està implícita en la seva pròpia finalitat, tal com jo l'entenc. Hom ha criticat la sociologia per intentar explicar el fenomen humà sobre la base d'occident oblidant nou dècimes parts de la cultura humana (Harris, 1969). I crec que és, pel cap baix, també criticable intentar descobrir universals humans, lleis històriques, relacions constants entre fenòmens culturals, oblidant una cultura que arriba a absorbir i a enderrocar totes les altres. Adhuc si acceptem, almenys teòricament, la dicotomia primitius/civilitzats, el contrast pot resultar extremament profitós per a l'acompliment dels objectius. Oblidar les societats complexes, avui, comença a significar oblidar-se de l'home.

Tot justifica, al principi amb raó, que el mètode tradicional de l'antropologia, el mètode comparatiu que es recolza en una perspectiva històrica i una observació participant, és inapropiat per al tractament de les societats complexes. Sugeriria dues coses. En primer lloc, si per aconseguir les finalitats que es proposa és necessari variar la metodologia, s'haurà de fer. No veig que sigui necessari que l'afecció al mètode tradicional sigui tal que ens impedeixi cercar nous camins per aconseguir els objectius adequadament. En segon lloc, i això és més seriós per a mi, crec que el mètode tradicional *tampoc* no era apte per a explicar els problemes plantejats sobre els pobles colonitzats.

L'exigència d'una revisió i potser d'un canvi radical en la metodologia, s'ha mostrat evident en estudiar societats complexes. Però penso que són les mateixes raons per les quals el mètode tradicional es jutja inadequat per a l'explicació de problemes a societats complexes, les que el fan (i han fet) inadequat per a les colonitzades. Passo a argumentar aquest punt.

El mètode tradicional consisteix essencialment en l'aplicació del mètode experimental i inductiu per a la recerca de lleis generals. Les seves bases fonamentals són la perspectiva holística i el treball de camp amb observació participant. La construcció antropològica es basa en la comparació.

No entraré en problemes subjacents, com els propis pressupostos bàsics que impliquen o bé regularitats naturals que situen

el medi social fora del control humà, o bé una unitat de la ment sense que hom abordi l'estudi de la ment.

De tots els problemes que s'han assenyalat a les aportacions crítiques al mètode tradicional, me'n preocupen dos en especial, perquè he experimentat directament la frustració que produeixen: l'holisme i la validació. Estaria d'acord amb Tyler en que l'holisme és científicament impossible, en que ni podem tenir una experiència del ple tal com és, ni podem pensar-ho. Però davallant més cap als problemes de qui es planteja un treball de camp, l'holisme topa immediatament amb la unitat d'anàlisi. Aquesta unitat s'aïlla arbitràriament, se la suposa autònoma i no es correspon, per regla general, amb el que de fet s'observa, la qual cosa porta directament a l'extrapolació de les respostes.

Quan em vaig plantejar l'estudi dels gitanos fou aquest el primer problema per abordar, la primera renúncia a la coherència lògica entre les idees i el que de fet feia i la primera frustració per no ésser capaç de trobar remei a una contradicció que penso inherent al propi mètode.

Per descomptat que no podia estudiar els gitanos. N'hi ha milions d'escampats per tot el món i moltíssims que no sabrien dir si són gitanos o no. No trobava els límits del que és gitano i m'era impossible descriure-ho experimentalment per l'enorme quantitat de quilòmetres, variables i contextos que suposava l'esperança de descobrir-ho. Primera renúncia. Vaig acceptar tot seguit que l'única possibilitat era aïllar una o dues comunitats, entremesclades (més aviat inexistent) entre barraques o blocs sense discontinuïtat, sense límits ni geogràfics ni temporals. L'allevijament provenia de pensar en la unitat cultural dels gitanos. I de fet vaig tractar ambdues «comunitats» gitanes com si fossin una unitat cultural. Però no ho eren. El mite de la unitat funcional em fou evident des d'abans d'iniciar el treball de camp. Els gitanos de La Celta, La Alegría o San Roque no només eren gitanos d'entre gitanos que jo suposava diferents, sinó que llurs relacions, llurs creences, llurs valors, llur manera d'entendre el món i viure la vida es mesclaven constantment amb els païos, amb la ciutat, amb l'Ajuntament, amb Càrites, amb tot. I aquest tot perseguia la meua unitat d'anàlisi i el seu somni. Els gitanos no s'entien de veritat si no s'entenia tot o si no es renunciava a entendre-ho. Segona renúncia. Es tracta llavors de funcio-

nar amb l'ombra de la unitat funcional sabent que no funciona. Estudiaria part imaginant que és tot.

I encara, després, de fet no vaig estudiar gitanos espanyols, sinó tan sols certs gitanos de certes zones urbanes del país. Això sí. Aquí en un principi no hi hagué més renunciés. No creia que hagués estudiat els gitanos espanyols fent treball de camp en dos punts de la geografia espanyola i viatjant i visitant altres d'altres llocs. Encara menys que hagués estudiat els gitanos. Però és així com sovint succeeix. La unitat d'anàlisi, encara que arbitràriament aïllada, tampoc correspon a allò observat.

És tot el que, entre altres coses, ha portat a ignorar el context colonial dels pobles que s'estudiaven. L'efecte que una gran part de les obres etnogràfiques ens fa (i em temo que també la meva), és que el poble estudiat pot estar situat en qualsevol punt del mapa. I el problema és que, essent pobles colonitzats, és impossible llur comprensió sense tenir en compte el fenomen colonial en el seu conjunt, la situació colonial específica en que una població es troba i el procés que l'ha portat a una situació semblant. Però el fet que aquesta comprensió fugí del mètode per les mateixes raons per les que fugen també les societats complexes. Parlem de complexitat en ambdós casos. La renúncia a aquesta complexitat té el cos d'un coneixement inadequat.

El segon problema que em preocupa en la metodologia tradicional és la validació. La il·lustració de casos té sens dubte un valor documental i un altre, molt important, d'utilitat per a la formació d'hipòtesis. Però no té valor de comprovació.

La comparació, més rigorosa en aquest sentit, presenta diversos problemes. No és el menor la dificultat d'aïllar variables significatives. A això s'afegeix que molt poques vegades es compara sobre la base de tots els modes disponibles d'una mateixa variable. La queixa fonamental de Leach, d'altra banda, és enfront les tipologies que s'utilitzen per a la comparació. Es classifica sobre molt poques variables i sense tenir en compte totes les combinacions possibles. La majoria de les vegades les classificacions acaben per no tenir sentit. Dir que una societat és patrilineal és, pel cap baix, no dir res d'ella. Aquesta queixa es complementa amb la d'I. Lewis quan ens recorda el buit i la indeterminació funcional de les classificacions de les societats segons el tipus de filiació: *«In such scheme of classification quite different functional*

situations may be lumped together and important underlying differences obscured».² En aquesta situació, la comparació perd el seu objectiu perquè falla la pròpia tipologia.

La comprovació estadística s'utilitza escassament. Potser la manca d'interès per l'aplicació sistemàtica de l'estadística es correlacioni amb l'oposició entre antropologia i sociologia. Alguns antropòlegs semblen disposats a creure que l'antropologia perd la seva identitat si s'empra l'estadística, mentre que fan servir profusament teories, mètodes, tècniques i interpretacions provinents de les ciències naturals, la psicologia o la història.

La utilització actual de l'estadística a l'antropologia té una de les seves motivacions en les deficiències de validació en la metodologia tradicional. No discutiré ara ni els intents d'establir lleis generals a partir de la correlació entre dades empíriques, ni les dificultats de posar a prova lleis teòriques. Crec en el que és especialment útil per a comprovació del tipus de generalitzacions amb les que ens trobem en acabar un treball de camp: hipòtesis. Llur aplicació més adequada es troba en estudis que versen sobre problemes de comportament, més que els que centren llur atenció en l'ordre de les idees. No obstant això, hi ha certs aspectes de les pautes ideals que són susceptibles de comprovació estadística. En la meua experiència és molt necessària la seva utilització quan s'han de comprovar respostes hipotètiques a problemes d'extensió i canvi social.

Crec també que, utilitzades com a comprovació de les hipòtesis, exigeixen un saludable refinament de categories i dels propis plantejaments hipotètics, esquivant generalitzacions indegudes.

En acabar de redactar la monografia sobre els gitanos tenia la sospita pràctica i l'evidència lògica d'estar fent afirmacions per a tota una població sense haver-les comprovat. El treball estadístic que vingué al darrera em forçà a replantejar-me les coses de forma tal que es produïssin hipòtesis i categories pensades per a la comprovació. Vaig poder constatar que ni una sola de les afirmacions podia generalitzar-se. Encara que certament les estadístiques confirmaven una majoria d'hipòtesis per a la majoria de la

2. I. M. Lewis, ASA, 1, 1965:106: «En tal esquema classificatori poden ésser agrupades situacions molt diferents i enfosquides importants diferències subjacents».

població, els resultats seguien essent freqüències i no generalitzacions universals. Encara més. En alguns casos, em vaig trobar amb proporcions baixíssimes per a afirmacions que en tot temps m'havien semblat evidents. Certs tipus de comportament només eren propis per a una majoria de drapaires, però no per a gent ocupada en altres feines, certes creences es correlacionaven amb una edat determinada preferentment i certes aspiracions amb gitanos procedents d'Extremadura només. Cert tipus de valors (com el de solidaritat amb els altres gitanos) no semblava vincular-se en absolut amb firaires ni amb famílies amb tradició carcerària. I no només això. Algunes hipòtesis formulades més des de la lògica de la situació que havia observat que des de la pròpia observació participant, resultaren en certs casos refutades i en altres confirmades al nivell de les freqüències. Estic convençuda que del treball de camp hom surt amb un pom d'hipòtesis científiques, però sense res més que pugui anomenar-se científic.

Vist des d'ara, després dels anys de treball com a antropòleg i d'una llarga estada a la Facultat de Sociologia, penso que el maridatge que a cops es demana entre antropologia social i sociologia provocaria un ajustament en el que el canvi més radical seria per a la sociologia. Crec que els mètodes de comprovació sociològica són clarament més rigorosos i exactes que els que solen emprar-se a l'antropologia tradicional. Però quant a la interpretació dels fets i l'amplitud temàtica requerida és molt més el que ha caminat l'antropologia. Les deficiències d'una em fa l'efecte que són en certa mesura superables per les aportacions de l'altra. Davant les crítiques que es poden fer sobre la presa de dades, els supòsits i les categories de la sociologia, l'antropologia implica una ampliació temàtica que introdueix la necessària varietat en el bloc monolític de la sociologia. I crec que és molt el que podem aprendre dels seus procediments de validació. Encara que la sociologia seguís interessada en els mitjans de comunicació de masses i l'antropologia no tant, encara que l'antropologia seguís interessada en els mites i la sociologia no tant, trauríem a la llum molt de l'interès de l'una cap a l'altra.

Però certament, tot i sofisticant els mètodes i tècniques de validació, seguim sense fer front més que a generalitzacions empíriques, a freqüències. No a universals humans. Crec que és evident el seu descobriment. En aquest sentit els ulls estan posats

bé en les lleis històriques, bé en la construcció de models supraempírics analítics. Aquesta perspectiva demana l'abandó de l'inductivisme, perquè aquests models, en no formar part de les dades, sinó essent contruccions teòriques independents, es validen només per llur lògica interna i per ésser més o menys explicatius que altres models de la mateixa índole.

Nutini parla, referint-se a la construcció de models, de la necessitat d'idear un nombre mínim de supòsits que constitueixin un conjunt axiomàtic, de realitzar una comprovació de les proposicions empíriques que puguin existir entre els supòsits i de construir un disseny de regles de correspondència. El problema central, diu, potser sigui el d'aquest model intermedi que desenvolupa les regles de correspondència necessàries per transformar les variables i relacions del model formal en les del model contingent i viceversa.

El cert és que l'enorme complexitat del fenomen humà ens deixa plens de dubtes sobre la possibilitat d'elaborar aquests models i de fer-ho de tal forma que no es quedin únicament en el terreny del possible, sinó que aconsegueixin la funció d'explicar la realitat empírica, d'aproximar-se a la realitat empírica. Crec que fins i tot en el primer cas s'hauria abastat un objectiu important. Però dubto ja que seguim fent antropologia, en virtut dels seus fins, si no ens serveixen per a explicar el món a més d'explicar-nos tots els mons possibles.

Aquesta nova concepció inhabilita el treball de camp típic de l'antropologia. Val la pena, això no obstant, pensar en si valia la pena el treball de camp.

Anem per parts. Se'ns ha donat pressa perquè anem al treball de camp lliures de pols i palla, relatius i sense prejudicis, buits de supòsits, i que les nostres construccions sorgeixin de les dades, només de les dades. I això és, ho sabem tots, impossible. Les proposicions i els supòsits estan ací, operant sobre les dades amb la mateixa força que qualsevol construcció supraempírica, però sense la crítica a que es sotmeten els models. Freqüentment nascuts de la nostra experiència en altres camps diferents al que pretenem estudiar, moltes vegades nascuts d'intuïcions, és necessari treure'ls a la llum, sotmetre'ls a crítica. M'impresionà Jarvie en dir que «... es necessita pensar abans que valgui la pena la comprovació». Vaig pensar en els estudiants als quals s'anima a

llençar-se al camp com a «entrenament». En mi mateixa, quan vaig començar el treball amb gitanos. Som molts els qui ens hem posat en un treball de camp sense pensar, sense una consciència de molts supòsits, sense una crítica rigorosa prèvia. Dono per suposat que no és possible partir de zero en iniciar un treball de camp, però també que és impossible explicar tots els supòsits. No obstant això, l'intent ens pot apropar a reduir l'error en gran mesura.

El segon gran dubte sobre la fiabilitat de tot l'objectiu que pugui ésser l'antropòleg a l'hora d'observar i participar, de l'anàlisi i del procés d'arribar a conclusions, ha estat sobre la seva pròpia problemàtica psíquica. Suposo que aquest risc el corre qualsevol investigador de qualsevol cosa, però més el qui té els homes com a objecte, sia quin sia el tipus de problemes que es plantegi. De fet, coneixent alguns investigadors i llurs treballs, hi ha raons per sospitar de la correspondència entre llurs problemes i el que observen en els homes que estudien. Al marge de suggerència de tractament i ensinistrament personal que a vegades s'ha fet, que penso o bé insuficient o bé innecessària per a la majoria dels casos, des de dins la comunidad d'antropòlegs, especialment a Amèrica del Nord, es proposen formes de control per equilibrar l'equació personal.

Per regla general es tracta d'introduir més d'un antropòleg en el mateix treball de camp: marit i muller, professor i alumne, professors i alumnes, grup de col·legues, etc. El que siguin home i dona té l'indiscutible avantatge de fer accessible a l'observació formes culturals i institucions que poden estar vedades per a un o altre sexe. Penso que això és tot. Es pot observar més, diversificar tasques, completar seqüències. Però això no evita els problemes de l'equació personal. Ni els empitjora. Simplement els transforma. D'una dinàmica psíquica individual es passa a una dinàmica de grup, amb problemes diferents però que incideixen altre cop en el risc de subjectivitat.

En tercer lloc, el treball de camp té la qualitat de fer-nos afrontar una situació cultural diferent a la nostra, enderrocar, almenys en una part, concepcions monolítiques en topiar amb l'altri, amb el que és múltiple. El treball de camp, en la meua experiència, sí pot produir el *shock cultural*. Però també és cert que no és necessari estar entre gitanos molts anys perquè es produeixi.

S'experimenta en el seu principi, en els primers moments. Després, la nostra pròpia capacitat d'adaptació (i em temo que la seva) és la que, precisament, ens pot deslliurar d'una possibilitat de shock.

Però el treball de camp prolongat té dues qualitats apreciables. Per una banda, ens ofereix la possibilitat d'observar cicles i processos. Aquests últims es veuen reforçats a la pràctica de tornar, ja finalitzat el treball intensiu, una i altra volta sobre el mateix camp durant llargs períodes de temps ajudant també a avaluar les nostres pròpies conclusions sobre el que era general i el que era accidental.

Però, sobretot, un treball de camp de llarga durada supera, encara que sens dubte només en part, alguna de les deficiències del mètode, en especial les concernents al disseny, i tendeix a la generalització a partir d'una insuficiència nostra. Hi ha quelcom de l'aprenentatge directe d'una llengua estrangera, en el coneixement que proporciona aquest treball de camp. Els dubtes fonamentals es refereixen a si es coneix la gramàtica, no a si s'entén la llengua. La permanència perllongada és condició indispensable encara que només sigui per a entendre aquest nivell. Crec de veritat que l'observació participant, la tendència al total, sols poden trobar una certa eficàcia si és molt el temps que passem observant i participant. El que em preocupa seriosament és el percebre que als dubtes sobre el que és adequat del treball de camp tradicional s'hi va associant un desinterès per la permanència perllongada. Vull dir que, si bé tinc els meus dubtes sobre el que obtenim del treball de camp durant dos o tres anys en una comunitat, no en tinc cap sobre els treballs de camp de caps de setmana. Simplement no és possible si es realitza sobre les bases del mètode tradicional. Tota resistència sobre aquest aspecte em sembla poca.

Només una cosa més. Cada vegada són més freqüents els estudis interdisciplinaris. Urgits sobretot pels treballs en societats complexes, on hom pensa que la metodologia antropològica tradicional planteja més dificultats, es realitzen també en els que foren pobles colonials. Donat que he defensat que el problema de mètode no radica en si s'aplica a societats complexes o primitives, sinó a l'eficàcia del propi mètode, la pregunta que em plantejo no pot ja estar dirigida per aquest criteri, sinó per la conveniència o no

dels estudis interdisciplinaris en els camps que interessin a l'antropologia. Panoff els rebutja perquè pensa que l'antropòleg esdevé tot seguit el parent pobre del grup. A mi em sembla que aquest no és motiu per a refusar el treball interdisciplinari, sinó per a preguntar-nos perquè l'antropòleg passa a ésser el parent pobre. Diria que és fonamentalment per tres coses. La primera, que l'antropòleg ha fet sempre d'equip interdisciplinari unipersonal. Ha fet de lingüista, psicòleg, historiador, sociòleg, urbanista i més. Això li ha reportat l'avantatge d'una òptica àmplia i omnicomprendiva. Però en l'equip, resulta saber menys que un sociòleg. El problema segueix essent la indefinició del seu objecte d'estudi (o la multidefinició, que ve a ésser el mateix) i la deficiència del seu mètode.

El problema es troba, doncs, en la mateixa base de la disciplina. El que passa és que es posa més clarament de manifest en els treballs interdisciplinaris.

Malgrat tot, estic convençuda que és important el que l'antropòleg pot aportar en un equip d'aquesta índole. Contribueix amb una visió panhumana que trenca les tendències etnocèntriques de les que, per regla general, les altres disciplines no se n'han deslliurats. Les trenca a vegades en la pròpia base de llurs mètodes, de llurs categories (tests psicològics i tipologies sociològiques, per exemple). Ofereix un interès i un coneixement sobre temes que són fonamentals per a comprendre el fenomen humà (creences i valors) i una preocupació per la interpretació dels fenòmens, situats, a més, en un context d'una amplitud que sol ultrapassar el que hom considera en altres disciplines.

Un problema molt diferent és el de la dificultat inherent als estudis interdisciplinaris. És molt freqüent que l'equip es desintegri, físicament, o el que és semblant, que el resultat final del treball sigui un pom d'estudis inconnexos subjectes amb una grapa.

Entenc que el treball interdisciplinari requereix sobretot tres condicions. Una és el coneixement, per part de cada participant, de «l'argot» de l'altre. Encara que sembli evident, s'ha de dir que és absolutament necessari entendre's. Una altra és la realització coordinada del treball, de manera que existeixi una participació total de l'equip, des de la preparació del marc teòric, fins a l'elaboració de conclusions, passant pel disseny i l'anàlisi de dades. Tot això no és tasca desglossable, és tasca d'equip. Sens

dubte existeixen aspectes en els que cada investigador funciona per separat. Però es tracta de treball tècnic exclusivament, no teòric. El fet de preparar las dades per ésser processades en ordinador és tasca del sociòleg, però l'elaboració d'un qüestionari ho és de tots. No només és imprescindible entendre l'argot de l'altre, sinó entendre's. Quan els interessos estan molt distanciats o els temperaments tenen poques possibilitats de compatibilitat, és millor deixar-ho. No són pocs els casos en els que un fracàs interdisciplinari ha estat per causa d'una explosió de tensions. Quan és així (i ho és amb freqüència), no s'han de cercar les raons del desastre en la naturalesa de les disciplines, sinó en el tarannà de les persones.

És molt poc ja el que vull afegir. Només assenyalar algunes conclusions. Penso, en primer lloc, que el treball de camp tradicional és insubstituïble. Però ho és tan sols en la mesura que cal, abans de preguntar, saber com fer-ho. Ho és perquè estem, per principi, massa lluny de les categories i del món conceptual i relacional dels altres com per pressuposar que valen les hipòtesis que imaginem, que seran fructíferes les categories que anem a emprar. Em sembla molt més útil optar per un treball de camp tradicional perllongat abans de perfilar hipòtesis i d'encunyar categories. Aquest aprenentatge crec que és previ. Però un cop «concloem», les «conclusions» són només les hipòtesis i els instruments conceptuals bàsics sobre els que hom ha de dissenyar la posada a prova per l'experiència. Per aquesta posada a prova, les tècniques varien segons els temes i el context. I donat que l'antropologia no ha dissenyat mètodes de contrastació, podríem assajar els d'altres disciplines, sense por.

Traducció: Lourdes Cortada i
Carme Silvestre